

ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՔՍՏԻ ՇԱՐՈՒՅՈՒՄԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐԻ ԸՄԲՈՆՈՒՄԸ

Abstract

THE USE OF “SYNTACTIC LEVELS ANALYSIS” IN EXPLORING LEGAL DISCOURSE

Since special languages are presented as a multilevel systems, it’s assumed that their linguistic peculiarities are detected not only at the lexical level, but also at the syntactic level too.

The present article discusses the possibility of applying the “syntactic levels analysis” to explore the legal texts specificity.

Key words: *special languages, syntactic level, legal text*

РЕЗЮМЕ

“УРОВНИ СИНТАКСИЧЕСКОГО АНАЛИЗА” И ИССЛЕДОВАНИЕ ЮРИДИЧЕСКОГО ТЕКСТА

Как известно, специальные языки представляют собой многоуровневую систему, и потому при исследовании их лингвистических особенностей, необходимо учитывать не только их лексическую наполненность, но и их синтаксическое построение.

В данной статье рассматривается возможность исследования синтаксической структуры юридического текста с применением теории «уровней синтаксического анализа».

Ключевые слова: *специальные языки, уровни синтаксического анализа, юридический текст*

Ամփոփում

Ելնելով այն բանից, որ մասնագիտական լեզուն ներկայացնում է բազմամակարդակ համակարգ, կարելի է հաստատել, որ նրա լեզվաբանական առանձնահատկություններն ի հայտ են գալիս ոչ միայն բառային, այլև շարահյուսական մակարդակում: Շարահյուսական տեսակետից մասնագիտական լեզուները շատ քիչ են ուսումնասիրված: Սույն հոդվածում խոսվում է իրավագիտական տեքստի շարահյուսական կառուցվածքի արտահայտչականության մասին՝ ընդգծելով շարահյուսական վերլուծության մակարդակների ըմբռնման կարևորությունը:

Բանալի բառեր՝ մասնագիտական լեզու, շարահյուսական մակարդակ, իրավագիտական տեքստ

Իրավունքի տեսության մեջ գոյություն ունեցող իրավունքի աղբյուրի հասկացությունը հնարավորություն է ընձեռում տարանջատելու իրավաչափության երեք ենթամակարդակ՝ օրենսդրական, դատական և վավերագրային: Միջազգային իրավունքի պայմանագրերի տեքստերը կարելի է հատկացնել խոսքի պաշտոնական-վավերագրային ոճին: Անհրաժեշտ է հետազոտել շարահյուսատճական այն հնարները, որոնք մղում են՝ հնչեցնելու պայմանագրի տեքստը հրամայողաբար, հուզարտահայտչորեն, տեղ-տեղ՝ մեղմորեն: Այսպես՝ փաստաթղթերում՝ եվրոպական ընկերության պաշտոնական մատյանում, բնութագրական է համարվում թվարկման, նույնադասական կառույցների, կրկնության, շրջադասության, գեղչման, տրոհման, բազմաշաղկապության կիրառումը:

Կետաղբյուրի նշանների կիրառությունը ոչ միայն ծառայում է գրավոր խոսքի շարահյուսական հարաբերությունների արտահայտությանը, այլև արտահայտչականության գործիք է մարդու ձեռքում՝ ստեղծագործաբար ընկալվող և գործաղբյուր: Այդ

նշաններ, ըստ մեզ, հաղորդում են մարդու խոսքաստեղծման անմիջական գործընթացը՝ արտացոլելով նրա մտքերը, մտադրությունները, զգացումները և այլն: Կետադրության նշանները շատ հեղինակներ գործածում են որպես իմաստային և արտահայտչական հարաբերությունների հաղորդման արդյունավետ միջոցներ: Դրա համար էլ դրանց կիրառությունը խոսքում հիմնականում պետք է ստորադասված լինի խոսողի նպատակներին ու մտադրություններին:

Այսպես՝ խոսելով խոսքակազմության շարահյուսատճական էության մասին՝ Օ. Ալեքսանդրովան կարծում է, թե «պետք է ուշադրությունը կենտրոնացնել խոսքի մատուցման քիչ թե շատ արտահայտիչ լինելու նախադրյալների և միջոցների վրա, պարզել բուն շարահյուսական միջոցների արտահայտչական հնարավորությունները» (Александрова, 1984:3):

Շարկ է նշել, որ սկզբունքային է ամբողջական՝ «համալիր» մոտեցումը շարահյուսական կառուցվածքի կամայական փոքր կամ մեծ խոսքային հատվածի ուսումնասիրությանը, որ հնչեցնում է խոսողը: Վերոնշյալ մակարդակների առանձին վերլուծությունը (շարահյուսական վերլուծությունը) նպատակահարմար չէ և կարող է հանգեցնել կամայական տեքստի (բանավոր և գրավոր)՝ որպես մարդկային գործունեության արդյունքի, ընդհատ ընկալման: Չէ՞ որ հատկապես մարդն է տեքստի սերման աղբյուրն ու հեղինակը, և հենց նրան է ենթարկվում յուրաքանչյուր գրավոր ու բանավոր տեքստի տրամաբանա-իմաստաբանական և շարահյուսատճական կառուցվածքը:

Էական է իրավաբանական տեքստի շարահյուսական կառուցվածքի **ռճաբանական վերլուծությանը** պատկանող **իրավունքի** և **իրավագիտության** շերտերի մեկնաբանությունը, որպեսզի հնարավոր լինի բացահայտել տվյալ մասնագիտական լեզվի՝ օրենքի / իրավունքի լեզվի՝ **արտահայտչականություն** ստեղծող շարահյուսական հիմնական միջոցները, որոնց առկայությամբ ու

մասնակցությամբ է հատկապես ընդգծվում լեզվի **արտահայտչական գործառույթը**:

Խոսելով շարահյուսական կառուցվածքների արտահայտչական- ության մասին՝ հարկ է նկատել, որ մենք ևս Օ. Ալեքսանդրովայի մշակած արտահայտչական շարահյուսության հայտնի ուսմունքի (Александрова, 1984:3) հետևողությամբ կարծում ենք, որ լեզվական երևույթների ձևի և բովանդակության փոխհարաբերության հայտնաբերման և յուրահատկության բացահայտման իրողությունները, որոնք բաշխված են շարահյուսական համակարգի՝ գործառական գլխավոր հատկանիշներով առանձնացող տարբեր ոլորտների միջև, կարելի է ի մի բերել որոշակի համակարգի մեջ: Այդ ոլորտներն Օ. Ալեքսանդրովան անվանում է **շարահյուսական վերլուծության մակարդակներ** (Александрова, 1984:3): Դրանք ձևավորվում են համապատասխանաբար՝

ա) ստորոգական միավորների անդամների կարգային կապակցություններով (**«շարահյուսության կայական (առաջին) մակարդակ»**),

բ) ասույթի առկայացական տրոհման բաղադրիչների իրազեկային-հեռանկարային կապակցություններով (**«շարահյուսության դինամիկ (երկրորդ) մակարդակ»**),

գ) հիմնային և միջանկյալ կառույցների իմաստային կապակցություններով (**«ընդմիջարկությունների (երրորդ) մակարդակ»**),

դ) համատեքստային շարույթների անվանական կապակցություններով (**«ենթասուբային (չորրորդ) մակարդակ»**),

ե) արտասանական տեքստային հատույթների գործառական կապակցություններով (**«տեքստի մեղեդային հատույթների (հինգերորդ) մակարդակ»**):

Նախադասության վերլուծությունն ըստ անդամների շարահյուսության քիչ թե շատ կայուն հատվածն է, որ ծառայում է

սուկ խոսողից լսողին հաղորդվող որոշակի անվանումների արտահայտության խորքային հենարան:

Համաձայն Օ. Ալեքսանդրովայի տեսակետի՝ որպեսզի շարահյուսության մեջ տվյալ շարահյուսական բովանդակությունը դառնա խոսքային հաղորդակցության առարկա կամ բովանդակություն, անհրաժեշտ է ամենից առաջ հայտնաբերել *արտահայտության* արդյունավետ ձևեր (Александрова, 1984:3): Դրա համար գիտնականի ուշադրության կենտրոնում են **հնչազդման** (դիերեմիկայի) հարցերը, այսինքն՝ **հնչավորման** այն տարրերի, այն **հնչազդությունների** (դիերեմանների) (բանավոր խոսքում) և գրավոր խոսքում դրանց նմանակների բացահայտումն ու ուսումնասիրությունը, որոնց ճիշտ վերարտադրումից է կախված շարահյուսական կապակցության այս կամ այն տեսակի իրացումը: Իր աշխատության մեջ հեղինակն ընդգծում է հնչազդման և արտասանական այլ եղանակների դերը ոչ միայն որպես ասույթի բաղադրիչների միջև շարահյուսական հարաբերությունների ձևավորման միջոցների, այլև որպես **արտահայտչականության կարևորագույն միջոցների**:

Խոսքի անվանական բաղադրիչները, ձևավորված ստորագական միավորների բաղադրակազմով և միավորված գծային հատույթում, դառնում են իմաստային իրազեկության բուն կրողները սուկ հաղորդակցման որոշակի պահի: Դրանք այդպիսին են դառնում միայն այն դեպքում, երբ հանդես են գալիս դինամիկ, այսինքն՝ առկայացական տրոհման համակարգի մակարդակում, ասույթի գործառական հեռանկարում: Այստեղ, ըստ Օ. Ալեքսանդրովայի, հատուկ նշանակություն ունի հնչազդման դերի բացահայտումը: Լինելով շարահյուսական առոգանության բաղադրիչ՝ դադարների համակարգը գործուն մասնակցություն է ունենում ասույթի թեմատիկ և ռեմատիկ բաղադրիչների սահմանազատման մեջ, ընդ որում հատուկ դերակատարություն է ունենում **ստորոգական դադարը**,

անկայացական տրոհման գույգ բևեռների՝ թեմայի և ռեմայի միջև գործող իրազեկության բաշխման ու վերաբաշխման ճկուն միջոցը:

Ասույթի՝ կայական հատկության վերաճած իրազեկումը կարող է ծավալվել սահուն կերպով՝ առանց հաղորդման հիմնագծի ընդհատման, բայց կարող է նաև ընդմիջարկվել լրացուցիչ, օժանդակ հաղորդումներով, որոնք խախտում են խոսքի հաջորդական ծավալումը և վերածում այն, ըստ Օ. Ալեքսանդրովայի, «ոչ սահուն» ընդմիջարկությունների: Դրանք ոչ միայն որպես նախադասության քերականական կարգեր են դիտվում, այլև տեքստի կարգեր, շարահյուսական գործառույթներ՝ որպես տեքստակապակցիչ, տեքստակազմիչ միջոցներ: Դրանք օժտված են ոճանիշ արտահայտչական բնութագրով:

Ինչպես արդեն ասվեց, Օ. Ալեքսանդրովայի աշխատության մեջ հատուկ տեղ է հատկացված նաև շարահյուսական միջոցների արտահայտչական հնարավորությունների դիտարկմանը՝ հարաբերակցված այնպիսի միջոցների, ինչպիսիք են արտասանությունը և կետադրությունը:

Անհրաժեշտ է կատարել իրավաբանական տարածանք տեքստերի շարահյուսական կառուցվածքի գործառական հետազոտություն՝ բացահայտելու համար դրանցում իրացված լեզվական հիմնական գործառույթները: Հետազոտության արդյունքները նախադրյալներ են ստեղծում՝ բացահայտելու մասնագիտական լեզվի շարահյուսական-ոճական յուրակերպությունները: Վերլուծության կենթարկվեն մի կողմից՝ այն տեքստերը, որոնք պատկանում են **իրավունքի մակարդակին**, այն է՝ պաշտոնական վավերագրային ոճին (Սահմանադրություն, միջպետական պայմանագրեր, կանոնադրքեր, նոտարական փաստաթղթեր), մյուս կողմից՝ այն տեքստերը, որոնք վերաբերում են **իրավագիտության մակարդակին** (դատական որոշումներ, գիտական հոդվածներ), այն է՝ գիտական ոճին:

Իրավունքի տեսության մեջ շրջանառվող **իրավունքի աղբյուր** հասկացությունը հնարավորություն է տալիս իրավունքի մակարդակը ներկայացնելու երեք շերտով՝ **օրենսդրական, դատական և վավերագրային**: **Օրենսդրական** ենթամակարդակին են պատկանում օրենսդրական փաստաթղթի, Մահմանադրության դրույթի ժանրերով գրված տեքստերը, որոնք սահմանում են իրավունքի նորմերն ամբողջ հասարակության համար: Դատական որոշումների, հրամանների և այլ տեքստերի ժանրերը, որոնք կանոնարկիչ բնույթ ունեն, պարտադիր են ստորադաս դատավորների համար, ձևավորում են **դատական ենթամակարդակը** կամ **դատական խոսքի ժանրային խումբը**: Իրավական ուժ ունեցող պայմանագրերը, լիազորագրերը, կտակները և այլ տեքստեր, որոնք վերաբերում են իրավաբանական կողմերի հաստատմանը, փոփոխությանը կամ դադարեցմանը, կազմավորում են **վավերագրային ենթամակարդակը** (նոտարական փաստաթղթեր) կամ **վավերագրերի ժանրային խումբը**: Մյուս կողմից էլ օրենսդրական փաստաթղթերի մեկնաբանությունները ձևավորում են **իրավագիտության մակարդակի օրենսդրական ենթամակարդակը**, դատական պարզաբանումների բերումով դատական որոշումների, գրագրության՝ այս կամ այն կերպ համառոտված կամ հարմարակված տեքստերը ձևավորում են **իրավագիտության մակարդակի դատական ենթամակարդակը**, իրավաբանական թեմաներով շարադրված գիտական հոդվածներն ու մենագրությունները կարելի է հատկացնել **իրավագիտության մակարդակի գիտական տեքստի ենթամակարդակին**:

Վարչա-գործարարական ոճին պատկանող իրավական վավերագրերի լեզվի ուսուումնասիրության անհրաժեշտությունը որևէ կասկածի տեղիք տալ չի կարող: Ճշտիվ շարադրված ընթացային ձևակերպումները բարձրացնում են արդարադատության մարմինների վարկը, հասկանալի են դարձնում իրավական գործով ընդունած որոշման էությունը: Իրավաբանական փաստաթղթերի

բառագիտական, քերականական և մասնավորապես ոճական առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունն էլ լեզվաոճական որոշ հանձնարարականների հնարավորություն է տալիս իրավաստեղծության և իրավագործադրման ոլորտում: Օրենսդրական մտքի և խոսքի միասնության մեջ գերակայությունը պատկանում է իրավաբանական մտքին, ինչքան էլ այն բարդ լինի: Ընդգծվում է, որ «հազիվ թե հնարավոր լինի հիշատակել հասարակական գործունեության մեկ այլ ոլորտ, որտեղ անճիշտ կամ ոչ տեղին գործածված բառը, անճշտորեն կառուցված նախադասությունը, մտքի և նրա տեքստային արտահայտության խզումն այնպիսի լուրջ, իսկ երբեմն էլ ծանր հետևանքներ առաջ բերեն, ինչպիսին հնարավոր է իրավաստեղծության ոլորտում» (Керимов, 1962: 91):

Իրավական ակտերի ձևն ու բովանդակությունը գնահատելիս ոչ մի իրավաբան չի կարող շրջանցել տեքստի լեզվական առանձնահատկությունները, քանի որ «ամեն մի աններդաշնակություն, ամեն մի խախտում ակտի բովանդակության և ձևի միջև կարող է տվյալ ակտի անբավարար նպատակաուղղված գործողության և, ի վերջո, նրա արդյունավետության գրոյական կամ նույնիսկ ժխտական պատճառ լինել» (Лазарев, 1975: 27):

Այսպիսով, Իրավաբանական լեզուն տարբերվում է բոլոր մասնագիտական լեզուներից ոճով և շարահյուսական կառուցվածքով, և իրավական ակտերի ձևն ու բովանդակությունը գնահատելիս ոչ մի իրավաբան չի կարող շրջանցել տեքստի լեզվական առանձնահատկությունները:

Գրականություն

1. **Александрова О. В.**, (1984) - Проблемы экспрессивного синтаксиса, М., 211 с.

2. **Виноградов В. В.**, (1954) Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения. // Вопросы языкознания, с. 3-30
3. **Герд А. С.**, (1996) - Специальный текст как предмет прикладного языкознания // Прикладное языкознание /отв. ред. А. С. Герд/, Санкт-Петербург. 304 с.
4. **Золотова Г. А.** (1973), Очерк функционального синтаксиса русского языка, М., 352 с.
5. **Керимов Д.А.**, (1962) - Кодификация и законодательная техника, Москва, 104 с.
6. **Кожина М. Н.**, (1968) - К основаниям функциональной стилистики, Пермь, 9 с.
7. **Слюсарева Н. А.**, (1981) - Проблемы функционального синтаксиса современного англ. языка М., 206 с.

Մարգարիտ Ապրեսյան – ք.գ.թ. պրոֆեսոր, անգլերենի թիվ 1 ամբիոնի վարիչ, Եվրոպական լեզուների և հաղորդակցության ֆակուլտետ

Margaret Apresyan - PHD in Linguistics, professor, Head for English Chair №1, Faculty of European Languages and Communication,

Маргарит Апресян –кандидат филологических наук, профессор, заведующая кафедрой английского языка № 1, Факультет европейских языков и коммуникации

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 16.12.22, տրվել է գրախոսության՝ 22.12.22 - 29.12.22, երաշխավորվել է ԵՊՀ եվրոպական լեզուների և հաղորդակցության ֆակուլտետի անգլերենի թիվ 1 ամբիոնի և պարբերականի խմբագրակազմի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 29.12.22: